

+ (ARTI)

DOÇ. DR. HALİL ERSOYLU

Türkiye Türkçesinin günümüzdeki kullanımında, bazı şaşırtıcı ve düşündürücü yeni unsurlar göze çarpılmaktadır. Türkçenin kendi yapısında, mantığında var olmayan; inceliğinde, güzelliğinde bulunmayan ve en önemlisi de bunlara hiçbir şekilde ihtiyaç duyulmayan “ortaya henüz çıkmış, çıkarılmış; yalan yanlış, ilgili ilgisiz aktarılmış; türedi” karşılığındaki yeni unsurlar, özellikle günlük dile, konuşma diline, âdeta bir dil virüsü gibi girmekte, orada çok çeşitli sebepler dolayısıyla uygun bir hayat ortamı sağladıktan sonra da, artık yazı diline geçerek varlığını sürdürmektedir. Bu genel niteliklerinden bazıları belirtilen kullanımlardan biri, çağdaş Türkçenin öncelikle konuşma dilinde yer verilen + (seslendirilişi: arti)’dir.

Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşundan sonraki dönemlerde yazılan Türkçe sözlüklerde varlığına rastlanılan ve bazen, hemen önünde ya kısaltma¹ ile, ya da yıldız işaretiyle² “yeni Türkçe” kelime veya terim olduğu kaydı bulunan; hiç şüphesiz ki, yakın zamanlara kadar matematik alanında da kendisine başvuru yabancılığı kökenli zait (<zā'id: Arapça) kelimesinin yerini alarak bir eksikliği gideren bu “arti”nın, bazı sözlü anlatımlarda, bu güne kadar Türkçede bulunmayan dil bilgisi özellikleri, görevleri ile kullanılmaya başlanıldığı, hele bazı kişilerin dilinde ise büsbütün işlerlik, yaygınlık kazandırılarak, âdeta bir dil pelesengi haline getirildiği görülmektedir.

Toplumda, farklı eğitim ve kültüre sahip her kesimdeki insanın, parmak hesabı ile dahi olsa, en basit, fakat temel dört aritmetik işleminden biri olan toplama yaparken kullandığı veya yazma söz konusu olmasa bile zihninde varlığını, işaretini düşündüğü, bilinen toplama işareti +’nın; duygu, düşünce, istek ve benzeri şeylerin dile getirilmesinde, belirtilmesinde kullanılan kelime veya kelime gruplarının, cümlelerin arasında ne işi var, ne görevi var? Varsa, bu iş, bu görev nereden çıktı ve ona niçin, nasıl verildi veya yüklenildi? Bu + işareti çağdaş Türkiye Türkçesindeki bazı sözlü anlatımlarda “buna ek olarak, ayrıca, bunun dışında, bundan başka; ve...”

1 “arti: *neol., math. plus.*”, Türkçe-İngilizce Redhouse Sözlüğü, U. Bahadır Alkım-Nazime Antel-Robert-Janos Eckmann-Sofî Huri-Fahir iz-Mecduud Mansuroğlu-Andreas Tietze, İstanbul, 1968 (ikinci bas. 1974), s. 76.

2 “*arti, (*math.*) plus.- (*see*) zait.” Türkçe-İngilizce Sözlük, A. Vahid Moran, İstanbul, 1945 (ikinci bas. 1971), s. 62.

gibi yapıların anlam ve görevleri ile kelime grupları veya cümleler arasına getirilmektedir. Örnek olarak şu çeşit konuşmalara değişik yer ve zamanlarda rastlanılmaktadır. “Ona, çok çalışmasını söyledim. Artı, gerekli kitapları dahi ben aldım.”, “—Meyve kalmadı, diyordun. Üç kilo armut, iki kilo ayva, artı, bir kilo da elma aldım.”

+ işaretinin adı olan “artı” kelimesi, tabii ki bütün Türk dili ile ilgili sözlüklerde halkın günlük yaşayışına kadar uzanan bir hesap işleminin unsuru olarak tanımlanmakta, ayrıca, bir terim olarak da onun matematik, fizik gibi alanlardaki anlamları belirtilmektedir. Bu konuda şu iki sözlükteki ilgili madde örnek olarak verilebilir: “artı *is.* 1. Toplama işleminde + işaretinin adı, zait. 2. *s. mat. ve fiz.* Sıfırdan büyük, önünde + işareti bulunan (sayı), *eksi* karşıtı, pozitif. “sayı kendisinden önce, + işareti bulunan, sıfırdan büyük sayı, pozitif sayı.”³, “artı *d.* 1. *mat.* Toplamada kullanılan + işareti (*es. eşan. zait*) 2. *s.* Sıfırdan büyük, önünde artı işareti bulunan (sayı) (*karş. an. eksi, eşan pozitif*).”⁴

Başlıca özelliği, sayılarla ilgili alanlarda, sayıların dünyasında kullanılmak olan + işaretinin, kelimelerin dünyasına sızarak orada da kendisine bir yer edinebilmesi, ancak, edineceği, yerleşeceği yerde bulunan isim, zarf ve bağlama edatı gibi dil bilgisi unsurları halinde kullanılan kelime veya şekilleri geri iterek, artık onları kullanılmaz duruma düşürerek mümkün olabirdi! Nitekim de durum böyle olmuş, bu minik işaretin biçimindeki değil, etimolojik yapısındaki fiilin (art-: öncekinden daha çok olmak, çoğalmak...) de güçlü ve zengin çağrışımı, semantik desteği ile, Türkçenin öteden beri kullanılagelen “ilâveten, ek olarak, ayrıca, bundan başka, ve”ve benzeri yapılarının yerine, pek de yabancılık çekmeden, kulaklara yabancı veya aykırı gelmeden geçmiştir. Peki, bu minik işareti, sayıların, sembollerin dünyasından getirerek kelimelerin dünyasına, kim ve nasıl takdim etmiştir?

Lâtinedeki plūs⁵ (daha, fazla, daha çok) kelimesi, bu dilden doğmuş bulunan bu günkü Fransızca, İtalyanca, İspanyolca gibi çeşitli Avrupa dillerine, bir derecedeki ses yapısı ve söyleniş ayrılığı gibi nitelikleriyle de olsa geçmiş bulunmaktadır. Yine, Lâtincenin de içinde bulunduğu Hint-Avrupa dil ailesinin German dilleri kolundan gelen İngilizce, Almanca gibi dillerin söz varlığında da bu kelime yer almaktadır. “İlâvesiyle, fazlasıyla; ayrıca; fazla, ilâve olan; artı işareti (+), artı...” gibi karşılıklar kazandı

3 Türkçe Sözlük, Prof. Dr. Hasan Eren-Doç. Dr. Nevzat Gözaydın-Doç. Dr. İsmail Parlatur-Prof. Dr. Talât Tekin-Doç. Dr. Hamza Zülfikar, Ankara 1988, c. 1, s. 89.

4 Temel Türkçe Sözlük, Kemal Demiray, İstanbul 1990 (2. bas.), s. 50.

5 Cassell's New Latin-English---English-Latin Dictionary, by D.P. Simpson, M.A., London 1975 (Fifth edition), s. 454.

İngilizcede⁶ de, Fransızcada⁷ da matematik alanının dışında kalan isim, sıfat, edat, zarf gibi kelimeler halinde⁸ kullanılan “plus” kelimesinin de yer aldığı bir metin Türk diline çevrilirken gerekli özen gösterilmez veya gösterilemezse, özellikle zarf olan kullanılışlar, bir isim, hele, Türkçede, ancak dört işlemde birinde, yani, toplamada kullanılan bir isim olan artı (+) diye çevrilirse yukarıdaki paragrafın son cümlesinde aranılan takdimci bulunmuş olacaktır. Bu nitelikteki bir çeviri yapılırken hesap işlemi kastedilmemiş olursa dahi -ki böyle düşünülmüş olunması ihtimali kuvvetlidir- “plus” kelimesine seçilen “artı” karşılığının Türkçede, yalnızca, bir alanda kullanılır olması yüzünden başka bir anlamı belirtebilmesi, başka bir fonksiyonu yüklenebilmesi mümkün değildir. Bütün bu olup bitenlerin radyo programlarında, televizyonların, başta dizi filmleri olmak üzere çeşitli programlarında, yani hep söze dayanan, konuşmaya dayanan, yazılı metni bulunmayan, görünmeyen bir nitelikte dinleyiciye, izleyiciye sunulması, diğer bir anlatımla kişilere, yalnızca, artı’daki ses yapısının yansıtılması, iletilmesi; şeklin, yani + işaretinin görünürde olmaması, bu tür bir kullanımın bazı kişilere yadırgatıcı gelmemesini de sağlamıştır. Ayrıca, sözlü basın programlarını çekici yapan, özellikle ses, görüntü, konu... gibi yönlerinin büyüğü, neredeyse soluksuz bırakarak diğer unsurları geri plâna attıran, görünmez, fark edilmez yapan programlarda, dilin kullanılması ile ilgili yadırgatıcılığı, yanlışlığı... geniş kiltelerin dikkatinden kaçırarak, daha da kötüsü, istek dışı, bilinç dışı bir belletme yoluyla, yanlış, aykırı yapıların, zihinlerine kalıplaşmış bir biçimde yerleşmesine yol açacaktır.

Türk dilinde, çevirmen aracılığı ile de olsa anlam ve fonksiyon problemleri doğuran bu “plus” kelimesinin İngilizcedeki bazı kullanımlarında da tam bir oturmuşluk, kesin bir belirlilik yoktur. İngiliz dilinde “bundan başka, üstelik, ayrıca” gibi karşılıklarla zarf olarak, ancak 1950’den itibaren yazılan metinlerde görülmeye başlanan “plus: artı” kelimesinin bir bağlama edatı fonksiyonu “and” (:ve) ile kullanılması çok daha yeni olup (1968’den bu yana) genel olarak da konuşma dili İngilizcesindedir. Önemli, ciddi yazılarda “ve” fonksiyonu ile kullanılması ise olumsuz tepkileri çekmektedir.⁹

Türk dilinde genel bir ilgi, özel bir sevgi gösterilen ve en çok da halk söyleyişinde, kaçınılmaz bir yöneliş durumunda olan deyim ve kalıplaşmış

6 Redhouse English-Turkish Dictionary, Robert Avery-Serap Bezmez-Anna G. Edmonds Mehlika Yayları, İstanbul 1983 (Tenth edition), s. 741

7 Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük, Tahsin Saraç, İstanbul 1985, s. 1069.

8 Benzeri durum, başta Almanca olmak üzere daha başka Avrupa dillerinde de bulunmaktadır.

9 Webster’s Ninth New Collegiate Dictionary, Frederick C. Mish, Massachusetts 1933, s. 906.

söz kullanma geleneği, zaman zaman dile giren, dilde işlerlik kazanan bir kelime, kavram, terim gibi unsuru kapsamına alarak yeni deyimler, kalıplaşmış sözler ortaya çıkmasına yol açar. + (artı) işaretinin elektrikte pozitif (bu kelime Türkçede “müspet, olumlu” anlamı ile de kullanılmaktadır.) göstermesi, bunun zıddı olan eksi işaretinin negatif (bu kelime Türkçede “menfi, olumsuz” anlamına da gelmektedir.) karşılaması; dilde eskiden beri bulunan ve günümüzde işlekliliği oldukça azalan “sevabı ve hatası ile” sözünün, “doğruları ve yanlışlarıyla, iyi ve kötü yanlarıyla...” gibi kullanılışların yerine getirilerek “artısıyla eksisiyle; artuları ve eksileriyle” kalıpları yapılmıştır! Bununla da yetinilmemiş, kimi konuşmalarda işitildiği gibi “artılarını bir yana, eksilerini bir yana koy-” kalıbı bile türetilerek, kişiöğlunun davranışları ve bunun değerlendirilmesi, elektrik yükü açısından dahi gerçekleştirilerek, varlığındaki kutuplar arası dengenin, yani, + veya —’nin hangisinden yana, ne durumda olduğu bile tekniksiz bir teknikle belirlenmiştir!

“Plus” ve “positive (:olumlu; positive sign: artı işareti, artı)” kelimelelerinin Türk diline “artı” olarak çevrilen şekli ile bundan türetilenleri, gitgide, yazılı basında, yazılı anlatımda bile varlığını göstermeye başlamıştır. Meselâ, bir otomobilin teknik özelliklerini belirten haftalık bir otomobil dergisindeki yazıda yer alan “Optima’nın en büyük artısı elbette fiyatı.”¹⁰ cümlesindeki “artısı”nın “olumlu yanı” karşılığında kullanılmış olunması gibi! Ayrıca, bu iki kelimenin tek bir karşılığa birleştirilmesi, teknolojiyi ilgilendiren anlatımlarda dahi karışıklığa, Türk diline yabancı olan kullanımlara yol açmaktadır.

10 “Bu motor bu kasayı çekiyor”, (yazar adı yok), Auto SHOW, İstanbul, 1992, sa. 1, s. 14.